

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző:

Gyömrői Sándor

Cím:

Fontos adatok a Fővárosi
 Levéltár gyűjteményében

Forrás:

1950. VIII. 10.

(Hely)

(Idő)

(Köt. v. fűz.)

(Oldal)

Osztályozás

Tárgy:

902.5

Személy:

"1950"

Helyszám:

Nemrégiben a földalatti vasút tervezésével foglalkozó osztály érdeklődött a Levéltárban, megvannak-e a budai Szent Anna-templom építési tervei, mert ha igen, ez nagy költséget takarítana meg a gyorsvasút talajkutatási munkálatainál. Levéltár késedelem nélkül kiástatta a kért 210 éves műszaki terveket. Ez az eset szinte szimbóluma annak, hogy a múlt fűrkészésével foglalkozó tudományos intézet mennyire tudja szolgálni a főváros mai, sőt jövőbeli gyakorlati feladatait. Így van ez a közigazgatási életben előforduló számtalan esetben: városszabályozás, telekpolitika és száz és száz más felálló kérdés megoldásánál.

Am nemcsak a közigazgatás segítőjeként tölt be fontos funkciót a Levéltár. A fővárosra nagy kulturális feladatok gondozása van bízva. Ebben igen fontos a történelmi kutatás arzenáljának, a Levéltárnak feladata magaslátán való tartása. Révai József írta: „Hogy a forradalmi munkáspárt a maga belső problémáinak megvitatása közben jut el az ország történelmi problémáihoz, azt mutatja, hogy politikája össze van kapcsolva a történelmi fejlődéssel.” (Marxizmus és magyarság, 74. lap.) Nos, a történelmi tanulmányozási anyagának leltéreményese és őrzője a Levéltár, különösen a fővárosi Levéltár. Budapest levéltárának viszonylagos fontossága sokkal nagyobb, mint Európa bármely más fővárosáé. Nálunk a legújabb korban a gazdasági és szellemi fejlődés túlnyomórészt a fővárosban összpontosult, sokkal egyoldalúbban, mint más országban. Innen van, hogy míg a külföldi metropolitások levéltárai inkább a helyi történet szempontjából fontosak, a budapestinek sokkal inkább van országos jelentősége a két utolsó évszázadot illetően, mint külföldi testvérintézményeinek.

Jól tudják ezt a magyar munkásmozgalom történetének új kutatói, akik közül többen dolgoznak a mi levéltárunkban. Munkájuk eddigi eredményéről nem én vagyok hivatva írni. Annyit azonban meg lehet említeni, hogy ipari munkásságunk lassú és késő kialakulása egy régebbi problémához vezet el: ipari fejlődésünknek

a manufaktúrák korában való megindulását előjövő osztrák gyarmati politikájához.

A bécsi kormánynak a magyar ipar kialakulását akadályozó politikájával már az általános iskola felsőbb osztályú növendékei is tisztában vannak. Azt hiszem azonban, hogy meglepetést kelthet a Levéltárból most kiadott iratok alapján megállapítható tény, hogy Mária Terézia és II. József minisztereinek ebben a politikájában volt egy kéretlen segítő-társuk, papáék a pápánál, illetve osztrákebb az osztráknál: Pest város tanácsa a XVIII. században. Ennek még amnyi ipar sem kellett, mint amennyit Bécs hajlandó lett volna ebben a gyarmatoszágnak eltérni. A Habsburgok miniszterei magyarelles iparpolitikájában előfordult ugyanis néhány gyengébb, vagy ha úgy tesszük, világos pillanat, amikor úgy látszott, hogy nem abszolút mériékben akarták megbénítani a magyar ipar kialakulását. Így III. Károly idejében, 1725-ben megkérdezték a pesti tanácsot, milyen manufaktúrák létesítésére alkalmas Pest városa. A tanács részletesen kifejtte: „Pest mindennemű manufaktúra létesítésére alkalmatlan. Ugyanez az állásfoglalás kétszer ismétlődik meg Mária Terézia korában: 1765-ben és 1776-ban. De a legjellemzőbb a tanácsnak 1784-ben, II.

FONTOS ADATOK

a Fővárosi Levéltár gyűjteményében

József leiratára adott válasza. A császár ugyanis ekkor a gyapjú- és selyemipar fejlesztésére gondolt, ingyen telek, önköltséges építőanyag, tizenöt éves adómentesség, valamint kisebb szubvenciók nyújtását helyezi kilátásba. Pest város válasza olvasásánál ökölbe szorul a kezünk. A magisztrátus így nyilatkozott: „Nem látjuk semmi szükségét új iparok létesítésének Pesten, mert a város mindenajaja mesteremberrel el van látva.”

Ezzel az önző, szüklátóköri és haladást gátló pestvárosi iparpolitikával keservesen kellett küzdenie annak a néhány manufaktúrának,

amely mindennek ellenére gyökereit verhetett. Így a Valero-testvérek selyemfabrikájának is, amely 1848-ban már a legnagyobb pesti gyár volt, 450 munkással. A Valero-gyár történetével két régebbi munka is foglalkozik, de jellemző példáját adják, mennyire nem lehet gazdaságtörténelmi munkát alkotni elméleti tudás nélkül. Megírják, hogy ilyen és ilyen engedélyt kapott a gyár, ezt meg ezt a kedvezményt csikarta ki, csak éppen fel sem vetődik bennük az alapvető kérdés: milyen eredeti tőkeakkumulációra támaszkodott ez a manufaktúra. Mintha bizony csupán engedélyekből lehetne egy manufaktúrát összezsékszállítani. Marx ragyogóan vezeti le, hogy a céhes ipar manufaktúrává változásának előfeltétele a kereskedő tőke.

A kapitalizmus első fokán a kereskedelem uralkodik az ipar fölött. A Valero-ház történetének ez a hiányzó láncszeme került a napokban kezembe a Levéltárban, nem is közvetlenül ezt keresve. A XVIII. század nyolcvanas éveiben a pesti kereskedők társulata kenyérrigigségből hajszát indít Mandl Dávid óbudai selyemkereskedő ellen, a nekik szolgáló városi tanács le is foglalja áruraktárát. Mandl fellebbez, csatolja Valero és néhány kisebb selyem-manufaktúrás nyilatkozatát és ebből kiderül, hogy Mandl Dávid tőkéje nélkül a gyárak nem tudnának fennállani: termelésüket Mandl bizományba veszi át és az érték kétharmad részét előlegképen rögtön kifizeti, hogy újabb selyemmennyiséggel manipulálhassanak. Egy másik iratból kitétniük, hogy a gyárnak négy hónapon át szünetelnie kellett volna, ha Mandl nem teremti elő a nyersanyagot. *Ime, a klasszikus gazdaság fejlődési sémá szerinti első ismert magyar „Verleger”, akinek nyomára jöttünk — hála a Levéltár anyagának — és ezzel a marx gazdaságtörténetéhez utólag szolgálunk egy magyarországi jellemző, illusztráló példával.*

Az már nem az elmélethez tartozik,

hogy az óbudai selyemkereskedő történelmileg fontos szerepe nem hatja meg a pesti magisztrátust és kéjjel fojtaná meg a Valero-gyár pénzügyi megalapozóját, ha maga József császár meg nem semmisítené a tanácsi határozatot.

Az a levéltári lelet sem lehet közömbös a gazdaságtörténet iránt érdeklődők számára, amely a régi Pestnek az ipari haladással szembeni konok ellenállását példázza. A Valero-gyárnak volt egy Öhl Frigyes nevű szerszámasztalosa — a gyár főleg faeszközökből állott. Az asztaloscéh feljelentésére a város „kontárság” címén elkoboztatja Öhl szerszámaait. Hiába hivatkozik Valero arra, hogy a „kontár” Öhl az egyetlen szakember Magyarországon, aki ért a selyemgyári berendezések elkészítéséhez és karbantartásához. A magisztrátus csak azzal a feltétellel adja vissza a szerszámokat, ha Öhl tüstént távozik Pestről.

A városi levéltár okmányai rávilágítanak arra a szomorú tényre, hogy *Pestnek a XVIII. században olyan polgársága volt, amely nem hordozója, hanem kerékkötője volt az ipari fejlődésnek.*

A Németországból betelepült pesti patricius polgárság, amely a telexpekulációból, a céh kizárólagosságából, a bormonopóliumból és városházi pozícióinak kihasználásából élt, nem volt hajlandó osztozkodni a hataromban egy manufacturás, új burzsoáziával. Ezért akadályozta ennek kialakulását.

A Levéltárban kutatók az intézet dolgozó tisztviselőinek szakavatott tanácsaival támogatva nap-nap után az új leletek és felfedezések várásának izgalmával forgatják a régi feljegyzéseket. Szerencsések, hiszen a legtöbb iratot megírásuk óta nem látta emberi szem. És büszkék arra, hogy Budapest városa ilyen mérhetetlen tudományos gazdagsággal rendelkezik, amelyből még igen sok meglepő adatot lehet kibányászni.

Dr. Gyömrei Sándor
egyetemi magántanár.

(Hely)

(Idő)

(Köt. v. fűz.)

(Oldal)